

Buyuk Davlat Arbobi Amir Temurning Ilm Ahliga Ko'rsatgan Hurmati

Choriyeva Asila Alisher qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti Ingliz tili uchinchi fakulteti 3-bosqich talabasi

Annatotsiya

Ushbu maqolada Amir Temur va temuriylar davri davlati, ma'naviyati o'zining salohiyati, mazmuni, tarbiyaviy kuchi va ta'siri bilan xalqimiz tarixida alohida o'rin tutganligi o'rganilgan.

Kalit so'zlar: *Buyuk davlat arbobi, Temur tuzuklari, Temuriylar davlati, insonparvar, qonun-qoida, adolat, mo'g'ullar.*

Amir Temur o'rta asrning yirik davlat arbobi, buyuk turkiy sarkarda, kuchli, markazlashgan davlat asoschisi, ilm-fan va madaniyat homiysi o'z poytaxti bo'lmish Samarqandni yer yuzining chinakam madaniy va ilmiy markazlaridan biriga aylantirdi. Bu ulug' zot qurdirgan me'morchilik va xalq san'atining javohirlari yanglig' bugungacha qad ko'tarib turgan osori atiqalar shahar va qishloqlarimiz ko'rkiga ko'rk qo'shib kelyapti. Sohibqiron zamonasining ajoyib diplomati, davlatlar o'rtasida do'stona munosabatlar o'rnatilishi va iqtisodiy aloqalar rivojlanishining tarafdori sifatida ham mashhur edi. U olimlar va hokimlar, me'morlar va shoirlarning buyuk homiysi yanglig' dong chiqargan.

Amir Temurning ijtimoiy-siyosiy tamoyillari tizimini batafsilroq bayon qilsak, quyidagicha bo'ladi: 1. Amir Temur iqtisodiyotni har qanday saltanat poydevori, deb tushungan. «Davlatu saltanat – deb ta'kidlaydi, Temur o'zining «Tuzuklari»da, – uch narsa bilan – mulk, xazina va lashkar bilan tirikdir». Bu bilan Temur davlatning yashashi va ijtimoiy rivoji uchun, avvalo, iqtisodiy imkoniyatlarga ega bo'lishi zarurligini ta'kidlaydi. 2. Amir Temurning qarashlariga ko'ra, har bir mamlakat, turli xil iqtisodiy imkoniyatlaridan kelib chiqib, barcha mintaqalar «xususida to'la ma'lumotlarga ega bo'lishi va ularning iqtisodiy xususiyatlarini hisobga olishi» lozim. 3. Amir Temur asosiy ishlab chiqarish vositasi bo'lgan yer egaligiga katta e'tibor qildi va har bir viloyatni idora qilishda davlat, vaqf, xususiy yer egaligi tartiblarini saqlab qoldi va bunga yer maydonining miqdori, egalik huquqini davlat manfaatini ko'zda tutib, o'zgartirishga harakat qildi. 4. Temur mehnatning yaratuvchanlik faoliyatini nazarda tutib, uni ijtimoiy qadriyat, deb tushundi. 5. Amir Temur iqtisodiy tamoyillari tizimida moliya masalalariga katta e'tibor bergan. Chunki moliya Temur nazarida davlatning iqtisodiy tayanchi hisoblangan.

Vrachlar, muhandislar, munajjimlar, moziyshunoslar, shoirlar va matnshunoslar yaxshi daromad ko'radigan qatlam bo'lib, Islom dunyosidagi ilmi insonlarni Ulug' amir o'z saroyiga chorlab turardi. Amir Temur boshqaruv ishlarida ularga tayanar, bundaylarni tinmay izlar, agar topganlari Samarqandga kelib ishlashga rozi bo'lsa, oltin tog'lar va'da qilardi. Eron, qadimiy Fors va Bag'dod san'atining yetuk mutaxassisi Estash de Lorey ta'kidlaganidek, “tengi yo'q bu sarkarda olimlar, san'at arboblari va hunarmandlarga shafqat ko'rsatardi. Shu asnoda u o'z avlodlariga mamlakat ustaxonalarini to'ldirgan san'atkorlarni meros qilib qoldirib, saltanatini ulug'vor tamadun tomon boshlagan edi.” Temuriylar maktabi deb nom olgan adabiyot va san'at uyg'onishi Sheroz, Tabriz va Samarqand o'rtasida o'rnatilgan sermahsul aloqalarning mevasi sifat dunyoga keldi.

Amir Temur viloyatlar hokimlarini tayinlardi. Ular asosan o'zlariga topshiriladigan o'lkalar geografiyasi, qabilalarining an'analari va urf-odatlarini yaxshi biladigan insonlar orasidan tanlanardi. Hokimlar uch yil davomida soliqqa tortilmas, undan keyin esa batafsil taftishdan o'tkazilar edi. Amir

<https://cejsr.academicjournal.io>

Temur kanallarning to'lib qolgan o'zaglarini tozalattirdi. Suv ta'minoti masalasi qadimgi Vavilondagi kabi Amir Temur saltanati tarkibiga kiruvchi viloyatlarning bosh muammosi edi. "Qishloq xo'jaligining Osiyo davlatlaridagi mavqei va uning xalqlar taqdiriga ta'sirini kanallar qazilib, kuchli qonunlar bilan muhofaza qilinmaganicha hech kim payqamadi." – deb yozadi H.Mozer o'zining "L'irrigation dans l'Asie centrale" ("Markaziy Osiyoda irrigasiya") kitobida. U ko'priklar holatini tekshirtirdi, tijoratchilar o'z mol-mulklarini saqlab, boshpana topishlari uchun tijorat yo'llari bo'ylab biri ikkinchisidan otda bir kunlik masofada joylashgan karvonsaroylar bunyod ettirdi, ko'chmanchi sayyohlarning xavfsizligini ta'minlash uchun yo'llarda rabotlar qurdirdi. Uning amri bilan har bir aholi maskanida bittadan machit, maktab, qalandarxona, shifoxona barpo etildi. Tilmachilik og'ir balo edi: Amir Temur qashshoqlar uchun yordam jamg'armalarini ochtirdi. U davlat mahalliy aholi hayoti ehtiyojlaridan xabardor bo'lishi kerak deb hisoblardi. Yangi bir o'lka zabt etilishi bilan tilmachilar ro'yxatdan o'tishlari lozim edi; ular har kuni bepul yemak olar va maxsus belgi taqib yurishlari lozim edi. Shubhasiz ularga tilmachilik qilish ta'qiqlangan bo'lib, buning uchun ular qullikka sotib yuborilishi yoxud badarg'a qilinishi mumkin edi. Saltanat viloyatlari o'z soliq tizimini saqlab qolish huquqiga ega edi. Barcha soliq yig'uvchilarga kuch ishlatish man etilgan edi. Amir Temur o'z "Tuzuklar"ida bu haqida shunday yozadi: "Amir etdimki, raiyatdan mol-xiroj yig'ishda ularni og'ir ahvolga solishdan yoki mamlakatni qashshoqlikka tushirib qo'yishdan saqlanish kerak. Negaki, raiyatni xonavayron qilish (davlat) xazinasining kambag'allanishiga olib keladi. Xazinaning kamayib qolishi esa, sipohning tarqalib ketishiga sabab bo'ladi. Sipohning tarqoqligi, o'z navbatida, saltanatning kuchsizlanishiga olib boradi.

Yana buyruq berdimki, har bir mamlakat fath etilsa yoki jang dahshatlarisiz amnu omonlik tilasa, uning hosil va daromadlarini hisobga olsinlar.

Agar yerlik fuqaro azaldan berib kelgan xiroj miqdoriga rozi bo'lsa, ularning roziligi bilan ish ko'rsinlar, aks holda (xirojni) tuzukka muvofiq yig'sinlar. Yana amr qildimki, xirojni ekindan olingan hosilga va yerning unumdorligiga qarab yig'sinlar... Agarda soliq oluvchini yuborishga majbur bo'lsalar, ular soliqlarni buyruq berish va yaxshi so'z bilan olsinlar; kaltak, arqon ishlatib, ishni urish-so'kishgacha olib bormasinlar. Ularni bog'lab, zanjir bilan kishanlamasinlar.

Yana amr etdimki, kimki biron sahroni obod qilsa yoki koriz qursa, yo biron bog' ko'kartirsa, yoxud biron xarob bo'lib yotgan yerni obod qilsa, birinchi yili undan hech narsa olmasinlar, ikkinchi yili raiyat o'z roziligi bilan berganini olsinlar, uchinchi yili (esa oliq-soliq) qonun qoidaga muvofiq xiroj yig'sinlar.

Yana buyurdimki, agar (har yer va elning) amaldorlari va kalontarlari oddiy fuqaroga jabr-zulm qilsa va shu orqali bechoralarga zarar yetkizgan bo'lsa (bunday vaqtlarda) yetkazilgan zararni kalontarlardan undirib, jabr ko'rganlarga bersinlar, toki ular yana o'z hollariga kelsinlar."¹

Saltanatning barcha sarhadlariga mirzalar jo'natildi. Ular o'zlarining nazorat nuqtalaridan yurtga olib kelinayotgan va olib chiqib ketilayotgan mollar miqdori haqida, ajnabiylarning va karvonlarning kirib-chiqishlari haqida Samarqandga muntazam ravishda ma'lumot berib turishlari lozim edi. Bu bilan Amir Temur saltanat sarhadlarida ro'y berayotgan voqea-hodisalardan habardor bo'lib turardi.

Xudo birligini tan olgan barchaga e'tiqod erkinligi berilgan edi, martdan oktyabrgacha ov qilish man etilgan edi, bu qo'shinning qish mavsumida oziq-ovqat zahiralari bo'shab qolishining oldini olardi, daryolar va suv havzalarida bo'ronlar paytida cho'milish taqiqlangandi, harbiy xizmatdan ozod qilinganlar jamoatga naf keltiruvchi ishlarga jalb etardilar, er-xotinning bir-biriga xiyonati uchun o'lim jazosi berilardi, saltanatning bir fuqarosiga ikkinchi fuqarosini xizmatda asrash ta'qiqlangan edi. Bu qoidalar bizga mo'g'ullarning tarixdagi yorqin zafarlari sabablarini yoritishga yordam beradi.

¹ Temur tuzuklari. Institutes of Temur. Les Instituts de Temour. Akademik Bo'riboy Ahmedov tahriri ostida. – T.: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1996. – B.122-124.

<https://cejsr.academicjournal.io>

Amir Temur qo‘shni o‘lkalarni qo‘shib olishga kirishishdan oldin saltanat boshqaruvini o‘z qo‘liga olgan edi. Shu paytgacha bir-biridan mustaqil ko‘chmanchi qabilalardan iborat o‘tkinchi oqimni qanday qattiq tartibga bo‘ysindirganligi, ularni birlashtirib, pishiq ishlab chiqilgan davlat siyosatini amalga oshirishga yo‘naltirishdan oldin biror qiymatga ega bo‘lmagan shu kuchni qanday boshqargani odatda Amir Temurga beriladigan sifatlar doirasiga sig‘maydi. Ulamolar unga sodiq edilar, mohir sahroyi chavandozlardan tuzilgan qo‘shin u bilan ummonlar va tog‘lardan oshib o‘tishga tayyor edi. Bu qo‘shin Rim qo‘shinlari kabi mustahkam bo‘lib, boshliqlari kelib chiqishiga emas, ko‘rsatgan jasoratlariga ko‘ra o‘z tenglari orasidan tanlangan o‘n ming jangchi yoki tumanlardan tuzilgan demokratik boshqaruvga ega eng qudratli qo‘shin edi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Muiniddin Natanziy. Muntahab at- tavorix. –Toshkent, 1991.-260 b.
2. Mu‘izz al-ansab (Proslavlyayushcheye genealogii). Vvedeniye, perevod s persidskogo yazyka / primechaniya, podgotovka faksimile k izdaniyu SH. KH. Vakhidova. Istoriya Kazakhstana v persidskikh istochnikakh. Almaty:Dayk-Press, 2006. — S. 115—120.
3. Azamat Ziyo. O‘zbek davlatchiligi tarixi.- Toshkent: Sharq, -365 b. 2000 yil.
4. Temur tuzuklari. Ahmedov B. tahriri.- Toshkent: G‘afur G‘ulom, - 1991.-144 b.
5. Ahmedov B. Tarixdan saboqlar.-Toshkent: O‘qituvchi, 1994.-432 b.
6. Lokteva,N. (2021). The distinctive peculiarities of American “Family chronic” of XIX century. Theriotal and applied science Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (9), 355-372.
7. A.Chorieva, N.M.Lokteva (2022). American Feminism European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, eipublication.com
8. Choriyeva A.A., Lokteva N.M. (2022), "Alexander Feinberg's Tashkent. 1943. difficulties in the process of translation of the poem". - Tashkent.: Scientific theoretical journal of scientific information of Tashkent State Pedagogical University, issue 5, 20b.
9. Choriyeva A.A. (2022), "Similar Content in the Works of Alexander Feinberg and Javlon Jovliyev". - Tashkent.: Scientific Bulletin of NamSU, No. 7, 264b.
10. Choriyeva A. (2022), "Methods of translating phraseological units in simultaneous translation". - Tashkent.: UZMU news 1/12/1, 265b.
11. Lokteva,N. The women’s family chronicle in American literature of XIX-XX Century.Chief Editor.
12. Mikhailovna,L.N. (2021). Feature and structure of a special type of novel prose of the genre “Family chronicle”. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 9, (10), 56-61.